

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Насамом, са собом

Михајло Пантвић

Све чешће наилазим на људе који наглас разговарају сами са собом. Срећем их на улици, у аутобусу, у продавницама, понекад и док шетам парком. Неки од њих говоре разговорно, неки готово нечујно, мрмљајући, једва мичући уснама. Трудим се да их у томе ни на који начин не ометам, нити желим да приметим како их посматрам, а понекад и послушјем. Да, управо тако. У сваком од нас постоји по једна мала радознала животиња, бистрих очију и влажне љушке коју воли да трпа и ту и тамо, нарочито без икаквог разлога или повода. Није то знак лошег васпитања или мањка доброг укуса, никако не, већ оне урођене стране људске природе спремне да се одазове на оно што види и чује, посебно, а враг ће га знати зашто, када се ње то најмање тиче. Него, ето тако, чуло опажања не престаје да ради увек и свуда и да се суочава са свим чудима и безначајностима овог света. Па тако и ја, ево признајем, понекад, кад се улучи таква прилика, пожелим да чујем о чему све то и шта све то говоре људи сами са собом. Да кажем одмах да већина њих, барем се мени тако чини – не, не, не чини ми се, него сам у то сам сасвим сигуран – није флипнула или променила памећу. Добро, увек има изузетака, али се сумасишавши некако одмах издвоје, и престану да буду занимљиви, јер њихов изгробљени свет, у којем су се недокучиво обрели, више није овај наш, који делимо са већином.

Делимо ми и снове, и у сну неки пут говоримо разговорно, али кадикад и неким сасвим непознатим, неразумљивим језиком који нам је у можданим записима можебити оставио неки далеки предак, пре сто или двеста хиљада година. И те речи, мимо наше воље, покуљају кад се њима хоће, па нас ујутру неко близак, из исте постеље или собе запита: „Шта си оно ноћас говорио у сну, ништа те нисам разумео или разумела, а баш си се лепо распричао, развезао као да неком диктираш роман.“ Није ово била никаква дигресија, никакво скретање приче у кукурузе, већ подсећање да са собом говоримо стално, јер и кад безгласно мислимо – ми говоримо, са другима или јединим дететом своје мајке, удвостручујемо се и умножавамо, и тако понекад настају приче. Ова би хтела да каже понешто о људима на које, рекох, често набасам. Пле, помислим тада, ево још једног пророка спремног да свету обзани неку вечну истину, да прогласи закон предвиђен да траје до бесконачности, да нас подучи вреди ли живети (и зашто?) или нам подари упутство како да ову долину плача, док смо још овде, преобразимо у рајско место. Ако се неком учинило да је то што сам мало час прозборио цинично и подсмешљиво, грдно се вара, нема међу нама ниједног који се ни сам није препустио таквим или сличним мислима. Неки их само гласно изговарају. Чине то на стотину и више различитих начина: неки се исповедају, неки се буне или свађају, са собом или претпостављеним, неприсутним другима, као да вежбају шта ће им, чим их сукобе, скресати у брк. Неки преклињу или проклињу, неки се моле, неки смеју, неки јецају, а неки скачу са теме на тему, тешко им је да одрже пажњу и зауздају језик, и тако до 137 и наатраг.

Зашто баш 137, то не знам, мој покојни пријатељ Милан Туцовић приповедао ми је неком приликом о мистичности тога броја али нисам најбоље схватио, а ни запамтио његово објашњење. Углавном, 137 је довољно ишчашено и подесно да буде употребљено у причи, јер ако у причи бар нешто није ишчашено можете са њом одмах у кукурузе, или је оставити на неком мразном, прометном путу, точкови ће је очас посла поравнати. Свашта чујем од тих људи који разговарају сами са собом, и не марим што мало од онога што чујем упамтим, довољно ми је да их слушам, јер речи не престају да навире, и да потиру оне претходне, мада ми се чини – не, не, не чини ми се, него сам у то сигуран – да све оне тону у ону несазнану, давну дубину из које ће, можда, могуће, вероватно, изронити у сну неког нашег далека потомка, за сто или двеста хиљада година, ако нас тада уопште буде било на овој „зрушаној сузи сунчевој“, тај стих, „зрушаној сузи сунчевој“, упамтио сам из нечије песме, претрајале су у мени.

Јуче, у самопослузи, док сам чекао у реду за касом, млада жена која је стајала на корак-два испред мене окренула се и упитала: „Извините, да ли сте то мени нешто рекли?“ „Не, не“ – узвратио сам – „учинило вам се.“ На то ће она: „Није ми се учинило, рекли сте нешто јасно и гласно, али нисам разумела те ваше речи, ни да ли се можда мени обраћате.“ Одговорио јој: „Извините уколико сам вас узнемирио, нисам имао ту намеру...“ „Ништа, ништа“, прекинула ме је она усред реченице, остављајући ме у сазнању да и сам припадам том великом братству људи који наглас разговарају насамом, са собом. Зато их, ваљда, све чешће и сам примећујем. ■

ИНТЕРВЈУ: БУДИМИР ДУБАК, КЊИЖЕВНИК

Ја сам, пре свега, песник

Будимир Дубак, песник, романијер, приповедач, драмски писац и есејиста из Црне Горе, лауреат је награде „Бескрајни плави круг“ за 2024, коју Матица српска додељује за роман године. По оцени жирија, његова књига „Љетопис проклетога цара Дукљана“ издвојена је из овогодишње романијерске продукције не само због оригиналног третмана традиционалне грађе, већ и због способности да старе мотиве прилагоди савременом читаоцу, стварајући текст који комуницира и са прошлошћу и са садашњошћу. Портретишући проклетога цара Дукљана, „ингениозну метафору Сатане, који не може да умре и вампири се, не би ли угушио духовност, добро у човеку, голи опстанак народа и било какву могућност просперитета, Дубак материјализује зло и смешта га у ритам и динамику светог и профаног времена, што значи да га ипак чини савладивим“...

● **Још тамо фебруара 1995. објавили сте песму „Баба и Дукљан“. Да ли је она била својервсно полазиште за „Љетопис“?**

– И мој велики пријатељ, председник Матице српске проф. др Драган Станић – или како га ми пици у књижевном свету препознајемо као Ивана Негришорца – рекао ми је да га није изненадила вест да пишем роман о проклетом цару Дукљану, јер се том темом бавим већ деценијама. Одрастао сам у Подгорици, близу Везировог моста. А по старој легенди, коју је забележио још Вук Караџић, проклето цар Дукљан је окован у морачком виру испод тог моста. И таман када би то оличење зла, најстрашнији Сатанин ратник, скоро прегрзлио вериге којима га је оковао Свети Илија, сви ковачи би симболично почели да ударају у своје наковње поново утврђујући те Дукљанове синцире да он не би могао да утекне из вира. Дакле зло, које се запатило још од митолошких времена па до наших да-

Роман „Љетопис проклетога цара Дукљана“ писао сам као неку поему, која меша митологију, историју и савременост

на, то је тај Дукљан. И ја сам покушао да у „Љетопису“ сажмем целу ту историју и да покажем како је то метафизичко, неуништиво зло, али које ипак не може да победи Бога.

● **Када сте поменули Вука Караџића, композиција романа умногоме подсећа на његове „Српске народне приповјетке“?**

– Не грешите. Тудио сам се да стари архаични начин народног приповедања, митолошког, епског, негде доведем у дубоку везу са најмодернијим књижевним поступцима нашег времена, како српске тако и европске и светске литературе. То је оно што су, бојим се, нове генерације нашег народа изгубиле из вида: да смо без тог живог осећања за своју историју и традицију, у савремености и у будућности сасвим изгубљени. Није случајно Т.С. Елиот у свом знаменитом есеју упозорио да се традиција не може наследити, добити на поклон – она се мора стећи, освојити великим трудом. Управо имајући у виду то освајање традиције, увек сам имао у виду кругу два наша највећа прозна писца, Црњанског и Андрића. Обојица су се ослањали на традицију, тумачили нашу историју, али су својим делима давали облике модерног европског приповедања. Мислим да је то прави пут и за савремене српске писце те сам се и у овом роману трудио да тако поступим.

● **У којој мери је „песнички пелцер“, који се открива у Вашем и прозном, и драмском и есејистичком стваралаштву, „кривац“ што је лако замислити како се „Љетопис“ пева уз гусле док пуцкета ватра на огњишту?**

– Као врло млад писац сам се у нашем књижевном свету појавио са три дела: збирком песама, књигом приповедака и драмом, која је изведена у Народном позоришту у Сомбору. Али упркос томе што сам се

Фото: Б. Лучић

бавио – и бавим – разним књижевним родовима, те мељ мог књижевног стваралаштва је поезија. Дакле, ја сам пре свега – песник. Волим нашу средњовековну поезију, литургијску, религозну, од Светога Саве па кроз цели средњи век, волим наше народне творевине, волим наше приповедаче... И трудим се да потка свега што радим буде – поезија. Тако сам и „Љетопис проклетога цара Дукљана“ писао као неку поему, која меша митологију, историју и савременост, и у којој се појављују личности од најстаријих времена до митрополита Амфилохија. Управо митрополит у завршним сценама романа поново оживљава Дукљана у оном чувеним црногорским литијама, које свет до тада никада није видео, и враћа га у морачки коловрат. Порука је то да зло, које се с времена на време појави и изазива велико страдање народа, мора да се коначно тако окује да се више не појави како би се народ помирио. А да би се народ, подељен и завађен у Црној Гори – помирио, предислов је, како је то на умору поручио и сам митрополит, враћање Његошеве капеле на Ловћен. Стога је готово трећина мог романа посвећена Његошу и нашој борби да се вратимо старим заветима и да, како је то говорио патријарх Павле – поново будемо људи. Писао сам роман с таквом тежњом.

● **Ипак, морам да приметим да крај романа није превише оптимистичан, напротив: младић Томо, који је сачувао фрагменте рукописа „Љетописа“, враћа се у Београд на студије филозофије, а његова мајка га испраћа погледом знајући „да се више неће вратити“?**

– Роман сам осмислио тако да од оригиналног рукописа „Љетописа“ од 1.234 стране старог професора етнологије Јагоша Јелића, који ће умрети након пожара у којем ће изгорети његова кућа, буде сачувано само оно што је Томо забележио у свој роковник. Али и поред тога што су од велике саге о историјској борби против исконског зла остали само фрагменти, Томо је преписујући их ипак био суочен са тим страшним сазнањем о овом свету и судбини свог народа. И да, он се више неће вратити у своје село, али као писац оставио сам отвореним питање да ли су га ужасне спознаје можда коштале живота или једноставно никада више није пожелело да се врати у то проклето место туге и драме, где зло можда јесте побеђено, али где трагичним причама као да нема краја. Можда такав завршетак романа делује песимистично, али ја ипак дубоко верујем у то да се не може догодити да Бог на крају не победи свако зло овог света.

Мирослав Стајић

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Нежни оператер
Владимир Ђурић Ђуре
(Прометеј)

Четврти роман Владимира Ђурића Ђуре на крилима „Цесне“ води читаоце кроз најнеобичније пејзаже, удаљене пустиње и светске метрополе препуне гламура које постају поприште интрига и окршаја тајних агената и њиховог плена. Када у олујној ноћи у окупираном Београду, нацистички официр Рајнхард Гехлен посети кућу Јеврејина Астора Мордекаја, угледног познаваоца и препродавца уметничких дела, курс историје породице Мордекај потпуно ће се променити. „Написао сам овај роман крајем 2000. године у време епидемије Ковида 19. Имао сам вирус и био у болници под обостраном упалом плућа тринаест дана. Сцене из овог романа

са ми саме долазиле у сликама, па сам их потом записивао у свешћницу. Вишедневна температура од 39 и више, дефинивно исцрпљује свакога, али га и лако носи у сан. Роман *Нежни оператер* део је тог сна. Желео сам у мислима да управљам малим авионом и да летим изнад планете. Верујем да ми је замишљање овог романа помогло да преживим и опасни вирус“, испричао је аутор.

Узидана
Ивана Нешић
(Чаробна књига)

Млада историчарка уметности и списатељица враћа нас у време када Вукашин Мрњавчевић и његова два брата покушавају да подигну град Скадар, али вила им сваке ноћи руши све што претходно дана саграде. Вила поставља услове које они не успевају да испуне, све док им не наложи да у зидине узидaju једну од својих невеста. То је, у новој верзији епа Иване Нешић, тек почетак авантуре... „Нови роман Иване Нешић повезује усмено предање о градској жртви, судбину Мрњавчевића, однос Журе Вукашина и његовог моћног сина Марка, и надахнуту стваралачку машту која испреда узбудљиву прекограничну приповест за све узрасте, духовиту и потресну, универзалну и нашу“, оцена је проф. др Љиљане Пешикан Љуштановић, док по тврдњама Тијане Тропин, „зидане Скадра никад није било овако забавно“. „У најбољем маниру Терија Прачета и Урселе Вернон, Узидана нуди ново, духовито и субверзивно читање наших најпознатијих јуначких песама из женског угла“, наводи Тијана Тропин.

Преображај света
Јирген Остерхамел
(Академска књига)

У овој глобалној историји 19. века Јирген Остерхамел зналачки, динамично и вишеслојно приповеда о свету који се нашао на прекретници. Његов дубоко утемељен портрет те фасцинантне епохе настао је из богатог материјала и мноштва различитих перспектива. Његови културолошки свеобухватни, тематски широки прикази и анализе преплићу се притом у једну смелу историјску панораму која не само да далеко превазилази традиционалне евроцентричне приступе, него уједно и нуди знатно више од стандардних историографских парадигми, као што су индустријализација или колонијализам. Истовремено, Остерхамел не престаје успоставља паралеле са данашњим светом.

Истовремено, Остерхамел не престаје успоставља паралеле са данашњим светом.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Збогом младости моја (3)

Александар Прокопије

(прича о једној мелодији)

Када сам после свих перипетија успео најзад да завршим војску, цивилни живот ми се учини различитим од оног пре. Фигуре вечерњих пролазника по Калемегдану, под бледим светлом козорогног месеца, као да су наглашавали завршни акорд пролазности једне фазе мог живота. Био сам ожењен, завршавао сам постдипломске, припремао сам се, скупа са још двојцом подстанара из „Грачаничке“ за селидбу, али кад и где, још нисам знао, мада сам за сигурно знао да ће се то догодити.

За то време, Влада и момци из „Звука улице“ упорно су вежбали и наступали. Повремено бих им се придружио, али све ређе. Негде почетком 79-те, на концерту у „Додову“, седео сам у публици док су они на бини најављивали једну моју композицију. Устао сам да им оптоздравим, али је већ било јасно да више нисам у бунду.

Продужио сам да се заносим и да крстарим несатпедивим царством књига, а Влада, са обновљеним саставом, заједно са школским другом из VIII београдске гимназије Срђаном Шапером, постао фронтмен изванредних „Идола“.

Године су се растрчале али и отежале разнородним животним искуствима. Са Владом, за разлику од других чланова некадашњег бенда, продужили смо сусрете по просторима коју су постао „ex-ju“, али све ређе и ређе, сустигла су нас и нагрисала политичка, социјална и приватна превирања. Спали смо поздраве преко других (тако и преко Кирила Ђајковског из Аустралије). У

врту живота где се путеви разилазе и множе изнова и изнова, деценије, и да нисмо тога свесни, пролазиле су трчећим кораком.

Пре неколико месеци, док сам седео у оближњем кафићу, прође Џина Папас – Џокси. Уз кафу тада ми рече да има фотографију Владе и мене, када је он, већ озбиљно болестан, био у Скопљу, да прими годишњу награду радија „Буба Марс“ (на неки чудњак начин име радија се је поклопило са оним моје прве београдске групе!) за „дугогодишњи утицај на балканску музику“ или нешто слично. Тада се подсетих како ми је у Универзалној сали, где је имао пробу, са бине одсвирао „Збогом младост моја“, песму из оног бунтовног времена седамдесетих, коју иако смо је заволели, нисмо успели и да снимимо. Текст сам „адаптирао“ према првим стиховима Витманове „Збогом машто моја“, као један од мојих покушаја да спојим неначету љубав према књижевности са рокеролом, па сам тако покушао да за један типичан блуз користим Катупову *Ille mi par esse deo videtur*.

При том нашем последњем сусрету, иако га је болест мучила, а можда и због тога, остали смо дуго у хотелском бифеу, а онда смо изашли у звездану ноћ, шетали у малом парку, шћућуреном међу високим небодерима.

Непуну годину касније Влада се преселио на ноћно небо.

После сусрета са Џоксијем, док сам се враћао кући, почео сам да певуцкам песму и тако у ходу, препевао је на македонски, а потом сам одмах сео за клавир (добро наштимован)

И мелодија је потекла као да сам је јуче свирао... И шта даље? Да снимим песму? Али како, већ деценијама нисам присутан на музичкој сцени? А онда се умешао (поново) г-дин Случај: те вечери ме је посетио мој друг Дејан, који чувши песму, а и причу око ње, одмах телефонирао свом другу Гоцету Јованоском, басисти „Фолтина“, коме се такође допала. Снимио сам је на мом старом мобилном Сонију, са прилично храпавим гласом и такву смо послали Гоцету у Битољу. А онда се све одвијало брзо: „Збогом младости моја“ у Гоцетовом аранжману и са својственим моћним Бранковим гласом, спакована је као успешни студијски снимак.

Договорили смо се да је промовишемо у салону „19,19“ Културно-информативног центра. Сала је била пуна – млади, моји вршњаци, па и старији од мене. Док је композиција текла, свирао сам је на клавиру са неком заразном страшћу под пригушеним светлом на бини. После извођења, испред зграде КИЦ-а, публика се измешала у ноћи, неко са цигаретом, неки са пластичним чашама са кафом и соком у рукама. Нисам могао свима да видим лица, али међу њима, бар ми се тако чинило, као још да су струјали акорди мелодије, старе пола века:

Збогом младости моја,

Збогом верни друже,

Љубави моја.

Ја идем ко зна куда,

И која ће судба да ме прати,

И који ће ме Кербер зубат

Тамо сачекати?

Збогом младости моја,

Збогом младости моја...

са македонског превела
Јелена Прокопијева

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

У дневничком огледалу

„Сто дана“, Славко Гордић (Агора, Нови Сад, 2024)

Пише: Сања Перић

Суптилним нагнућем преко *Руба* и *После руба*, које кроз недатиране записе и лирску прозу дају „премоћ неисторијског времена“ (С. Владушић), Славко Гордић испитује границе свог стваралачког концепта. Сто дана континуираног дневничког бележења подсећа на смирене и стрпљиво повлачење нити, којом се рашива некадашња постава Гордићевог књижевнокритичког дела. Кроз аутоиронију у самом чину писања дневника, али и у чину самоприказивања, аутобиографско се преводи на простор једне универзалне приче о идентитету. Дневник као жанр у свим

временима буди посебно интересовање читалаца, али Славко Гордић игра двојструку заводљиву игру: ако је аутор и раније објављивао дневничке записе, могу ли и нови имати исту аутентичну снагу? Читаоци су увучени у привид непосредног контакта са писцем, који наизглед разоткрива сферу интимног и личног. У ствари, он проблематизује реторику која је пратила његов јавни лик: живот писца, политичара и књижевног критичара. У исто време Гордић је свестан гласа свог *цензора* и узалудности сваког покушаја изрицања истине о себи, али и литерарне лепоте свог текста и његове јединствене вредности. Прозирањем притворности која се крије иза искренности и отворености у ономе *ја за друге*, језик постаје мост који се савладава другост и естетизује стварност и сопствене егзистенције.

Гомбровић свој Дневник почиње од петка, стављајући хроничарско и хронолошко у службу личне поетике и визије жанра. Гордић почиње понедељком, али 29. фебруара 2016, чиме *преступ* постаје почетна тачка његовог литерарног времена. Испитујући где су могућа прекорачења у „спрезању живота и ли-

тературе, дневног и трајног, личног и општег“, аутор превазилази и ограничења традиционалног дневничког бележења. Он уноси делове новинских чланака, књига и писама, даје осврт на поезију Тање Крагујевић, промишља о сопственом и туђем друштвено-политичком ангажману и политичким заблудама, залазећи и у најдубља питања вере и филозофије. Скицира и неколико извршних портрета савременика, међу којима су и патријарх Павле и Слободан Милошевић. Једна од највећих вредности његове прозе није, ипак, у томе о чему пише, већ *како* пише, то јест како постиже игровитост текста у свом умовању и самањању. Гипкост реченице и бодрина мисли повезане су с рутином градске шетње и трчања, уз коју увек долазе и описи природе. Гордић се не предаје наглашеној експресивности, али бележи промене, раст и бујање, с тананим осећајем за ситно и неименљиво.

Када пише како је све што је речено тек „блед и кус извештај о ономе што се заправо догађа“, или пак тврди како „портрет јучерашњег дана није лажан, али јесте елементаран и оскудан“, то није признање сопствене невештине. Није ни поза пред читаоцем, већ узмицање пред оним, свхвата Гордић, што се искуством не да савладати или променити – сећање је варљиво, језик несавршен, а дневничко огледало неретко мутно и искривљено. У том огледању, међутим, ухваћен је мали одраз времена и стварности, а у ње-

му, међу другима, и наш лик. Када пита на почетку, пре првог датираних записа: „Шта покреће нашу свест, дамаре и осећања? Чиме тело, дух и душа узвраћају на позиве и дозиве света?“, оно ми у себе уплиће и дневничко *ја*, али и свако *ја* који чита Гордићевих *Сто дана*. „Садржајима, бојама и ритмовима оног у чему и чиме живимо“ Гордић ствара и своју поезију свакодневице, показујући како и „оскудан“ дневнички запис може постати неочекивана песма о времену и трајању. ■

ПЕШАЧКА ЗОНА: МЕМОПРИЧЕ

Сумњиво лице

Пише: **Фрања Петриновић**

Много тога није баш тако једноставно и лако објашњиво. Много тога у његовом животу још увек представља тек пуко наслуђивање, готово налик ранојутарњем бојажљивом и пипавом кретању у мраку подстанарске собе.

Никако не успева, после свега, да се ослободи оног нераспознатљивог и чудноватог осећаја, вероватно повезаног са првим новосадским корацима, да је изложен подозривим и испитивачким очима које га посматрају и виде, пре свега, као сумњиву особу, неразговорног сумњивца, која би од расположивог живота много тога да пократи, као особу коју није могуће другачије идентификовати осим као сумњиво лице, као лице које заслужује вечиту паску и присмотру.

Хтео би да каже, хтео би себе, по ко зна који пут, да убеди како је то само једноставна последица немогућности да одговори на питање за чиме још увек трага, због чега још увек упорним корацима премерава новосадске шорове.

Међутим, још увек, упркос томе што повремено живи у хибридном, свеприсутним, виртуелним библиотекама без зидова, сања са времена на време један те исти сан у коме се изгуби у огромној згради, до таванице претрпаној књигама, из које никако, ни на који боговетни начин, не успева да пронађе излаз, у коме је толико упоран да сваку књигу отвори надајући се да ће на некој од тих страница пронаћи себе.

И када се, после многобројних, више пута понављаних, сневаних неуспеха, панично пробуди бива чврсто решен, само зато што тај град у коме већ дуго живи нема антикварницу, ту кућу старих књига, због чега губи дах и дух, да напише писмо новосадском градоначелнику и храбро затражи што хитнију изградњу, у времену свеопште градње, *Дома за старе и незбринуте књиге*.

За све оне књиге које заслужују свој други, трећи и десети живот. И за све оне које можда никада и нису започеле свој живот.

И само зато да би овај град, као и он сам, могао поново да покуша, негде међу свим тим старим књигама, да пронађе себе.

Као и сви.

Бар као могућност чак и неуспелог покушаја, бар као могућност да ће неког дана, неког сањаног дана, престати да буде идентификован као сумњиво лице. Само зато што су и свим тим књигама, читаним и нечитаним, отвораним или неотвораним, запамћеним или заборављеним, прашњавим или сачуваним, само зато што су у тим свим књигама сви наши снови.

Ако у оном уплашеном тренутку када је отворио врата и крочио у *Антикваријат Матице српске* и није схватао да нема бољег учитеља књижевности од антикварнице, како тврди песник и есејиста Јован Христић, сада је потпуно уверен да нема бољег учитеља живота од тих старих књига, да нема већег изазова од даноноћне потраге за смислом.

Решио си тог зимског, мразног јутра да прошириш зону своје потраге, ваљда си скупио толико храбрости, ваљда си успео да пребројиш сво оно иње које се скупљало на гранама околног дрвећа, ваљда си још био тако изгубљен, и отворио си врата антикваријата и крочио унутра, губећи дах. И застао си, минут или два, на средини огромне просторије покушавајући погледом да обухватиш све те књиге које су биле поређане до врха високе таванице, а све је наликовало на надолazeћу вечност.

И могао си тако сатима стајати и можда би то било доволно. Све док ниси почео редом да отвараш књигу за књигом, губећи представу о времену. Ако се поуздано сећаш?

Изашао си не купивши књигу, да би сутрадан поново кренуо у дуготрајну потрагу за Гралом. Међутим, врло брзо си добио чувара у лику постарије жене која те је пратила погледом, чешће из близине него са пристојне удаљености. Све наредне дане и све наредне сате, све до тренутка док ниси скупио храбрости да је питаш, Постоји ли неки проблем?

Постоји пуно крадљиваца књига, да, па шта, да, ви сте тренутно најсумњивији, не верујем, апсолутно сте сумњиви, ништа не купујете, а упорно долазите, знате како, покушавам да свим тим књигама подарим други живот, не будите смешни, купите неку књигу да не би били сумњивац, ах, тог дана си изашао са *Великим Моном* под руком.

Знао си да многе књиге сањају да буду украдене, знао си да ти никада нећеш успети да украдеш ниједну књигу и заслужио да ћеш се заувек осећати као сумњиво лице. ■

ХОМО ПОЕТИКУС

Поезија

Јожеф Клем

из рукописа

При крају баште
усамљено стабло вишње.
Преко лета на њој пун рој
калабуких врабаца,
које ме свако јутро буде.
Али ни на њих, као ни на анђеле
немам право да се жалим,
јер здрав живот проповедају
на сав глас.
Кад би то и песник могао,
ма макар и ја био тај!
Можда би и то било разумно
и прави циљ поезије?!
Али, ето, нем ми је глас,
можда због зиме, која је надошла,
а на вишњик се спустила магла.
На голим гранама се
смрзавају птице,
и слутим,
дрхћу остаци листова,
као и у мом срцу, ледене речи:
никако да узлете.

Препев: Безе Бордаш

НОВИ САД У ДНЕВНИЦИМА АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ (1)

Постајање

Пише: **Гордана Нонин**

Можда ове белешке о записима о Новом Саду које је у својим дневницима оставио Александар Тишма треба започети, у ствари, једном белешком другог нашег суграђанина, такође књижевника, Ласла Вегела. Вегел је у свој дневник, 2001. године, дакле управо оне године када је објављен обједињен *Дневник Александра Тишме*, у свој уписао следеће: "Пре одласка, из једне пијачне вреће, Тишма вади и пружа ми потписани примерак своје нове књиге – дневничке белешке од 1942. до 2001. године. Узимам у руке по замашну књигу, захваљујем му. Тишма ми одговара на мађарском, на тренутак се због тога поново осећам Новосађанином".

Да, те године је Издавачка књижевница Зорана Стојановића објавила *Дневник* који је наш чувени суграђанин водио 60 година и за које издање је написао и предговор из којег се сазнаје да је, ако занемаримо да је писао дневник и као дечак у одрастању али га је прекинуо, са седамнаест година почео да пише дневник који је започет "као утеха усамљеника" у нову свеску: "...И после тога нисам престајао да у ту свеску и у све нове и нове уносим датиране забелешке о себи и о оном што ми се битно и узбудљиво дешава". А колико му је био битан и узбудљив наш град? Називао га је провинцијом, млаком мочваром, буцаком, забити...

Издавачка кућа "Академска књига" је у оквиру свог пројекта објављивања сабра-

них дела Александра Тишме, у два тома објавила реуздање целокупних његових *Дневника* тако да су они поново доступни читалачкој публици. Александар Тишма је свој *Дневник* поделио у четири дела: *Постајање*, *Остајање*, *Настојање* и *Престајање*.

"Започињем овај дневник у добром расположењу" – прва је реченица и написана управо у Новом Саду 29. јула 1942. године. Тек је пунолетан. Размишља о писању романа о Драги, у дилеми је да роман треба да буде у првом лицу јер "моја природа тежи за крајњом искреношћу и потпуним понирањем у појаве и односе, што опет може да се постигне само писањем дневника или монолога". Тишма је, током наредних 60 година потпуно понирао у појаве и односе и створио велику књижевност и написао велики дневник. И у романима и у дневнику, оставио је записе о граду у којем је живео и према којем је био, као и према себи, бескомпромисан.

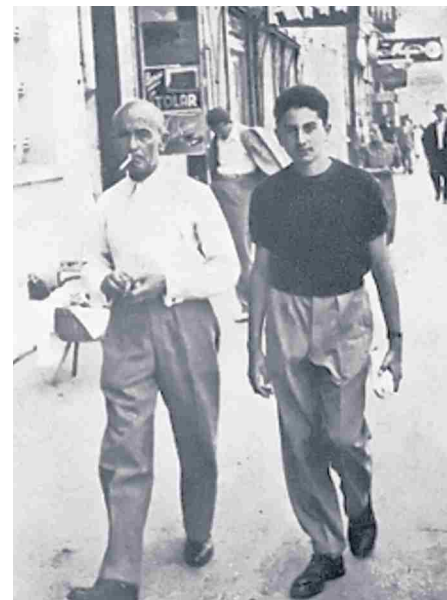
Време Другог светског рата, када и започиње дневник, Тишма је провео између Новог Сада и Будимпеште. У Новом Саду 16. јула 1943. године ће записати: "Већ месец дана сам овде. Како је брзо протекло време! Купам се, лечим, шетам. Задовољан сам веома, можда и срећан. У мени савршен мир." Али, само десет дана касније:

"Тонем. Једино ме Пешта може спасти. Сада видим да ме задовољава само велики град. Тамо као да растем у осами сред гомиле, моје особине долазе до оштрог и екстремног изражаја. Овде је све мало, ситно. Морам да се борим чак и за пријатеље. Једноличност. Нема авантура."

И онда је град ослобођен, а Тишма у Новом Саду записује 24. октобра 1944. године: "Прво: ослобођени смо. За мене, који сам ове три и по године провео мање – више само у себи, та промена не значи ништа суштственог."

"Прошло је 29 година од Татине смрти. Када се то десило, нисам слутио да бих могао поживети тако дуго без заштите коју сам онда осетио да губим."
(Из *Дневника*, 23. април 1984. године)

Након што је и сам закорачио помало у новинарске воде 1947. године када је провео на први месец дана у омладинским новинама, позван је у војску на неколико месеци које ће провести у Мостару, Брадини, Коњицу, Сарајеву... где настоји "да се одржи на површини". Али, управо ту, далеко од Новог Сада, настаје један његов предиван запис о граду, један од ретких у којима ће му се Тишма директно обратити. До њега 24. јуна у руке доспевају новине "Слободна Војводина" где је објављен оглас о Драгиној удаји. Но, његов се поглед зауставља на огласима: "кућа на продају", "стан у центру града" и сличним.

Александар Тишма у Новом Саду са оцем Гавром

"Плачљива нежност ме је скоро загушила. Испунила ме изненадна чежња за тим глупим животом који се одвија у поплочаним, сеновитим двориштима назовимодерних кућа у којима се људи рађају, богате, пропадају и умиру. О, мали граде, твој сам и остаћу твој док живим, тебе ћу мрзети због увреда и чезњућу за тобом јер си ме на прагу живота грејао својом влажном нафталинском топлотом. А уколико будем певао, опеваћу тебе, па макар песмом која убија надахнуће."

И колико год је увек тежио и успео да буде грађанин света, остао је наш Новосађанин, баш онај што се Ласлу Вегелу обраћа на мађарском како би се и овај, након смутних деведесетих, бар за тренутак поново осећао Новосађанином. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: „ПИНГВИН: НЕБИТАН ЧОВЕК“ И „КОНАН ОД КИМЕРИЈЕ: КСУТАЛ, ГРАД СУМРАКА“

Црно-бело у колору

Пише: Драган Стошић

Мало коришћен начин презентације врхунских стрип аутора у Србији, кад је реч о овдашњим издавачким кућама, да се исто остварне публикује у колору и црно-белој варијанти, што љубитељима девете уметности даје могућност да се минуциозније позабаве радом конкретног уметника и дубље уђу у његов креативни свет, током ове године два пута је примењен на истом аутору - Зрењанинцу са завидном светском каријером, Стевану Субићу, на радост његових поштовалаца.

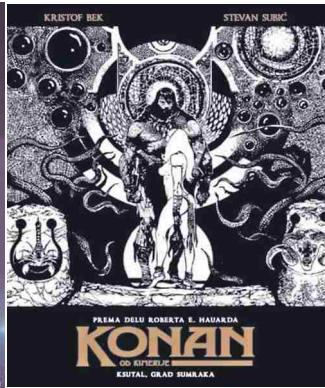
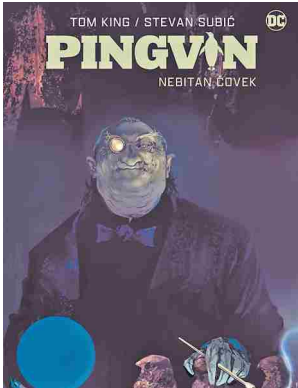
Најпре је новосадске *Чаробна књига*, у једном албуму понудила (промптно након америчке премијере), с једне стране офарбану (обојио Марчело Мајола), а с друге црно-белу варијанту стрипа *Пингвин: Небитан човек*, који су овај аутор и сценариста Том Кинг реализовали за амерички *DC Comics*. Потом је и београдски *Макондо*, непуне две године након што је објавио колорну варијанту албума *Конан од Кимерије: Ксутал, град сумрака* (обојила Ђулија Бруско), готово истовремено са оригиналним издањем које потписује француски *Глена* (2022), публиковао и црно-белу верзију стрипа који су, према делу Роберта Е. Хауарда, реализовали Кристоф Бек (адаптација и сценарио) и Стеван Субић (цртеж). У другом случају, мајсторије Субићевог пера заслужиле су и већи формат (275 x 365 мм - колорно је штампано на 240 x 320). Преводе са енглеског потписују Никола Драгомировић (*Пингвин*), и Горан Костровић (*Конан*).

Оба ова подухвата, поред самих стрипова нуде заинтересованима и прегршт текстуалних и илустрованих материјала, који додатно приближавају потпуно различите (временски), али и идентичне (насиље) светове, у којим се Субић креће са лакоћом мајстора. Код *Пингвина* то су уводни, уреднички и цртачев текст, код *Конана*, пак, раскошна *Истраживања*, са илустрацијама, крокијама, кадровима...

Подсећања ради, француски *Глена* је, пошто је добио права за *Конана*, истакнутим тимовима стрип аутора поверио реализацију 21 албума са тим ликом, уз слободу да га прилагоде својим визијама, поштујући минималне одреднице. Субић и Бек потписали су 13. по реду, у коме они оживљавају једну узбудљиву причу, пуну еротских алузија, окултне мистике и насиља. Субићев *Конан*, за разлику од Ђушеминог, који је успоставио базичне норме, маљав је и изрнављен, физиономија му је оштећена, рекло би се, права длакава грдосија са зверским погледом, чиме се прати књижевна идеја његовог творца, једног од пионира епске фантастике Роберта Ервина Хауарда (1906-1936), чије су приче о *Конану*, суровом али племенитом човеку коме је мач једини гарант егзистенције, почеле да се појављују од 1932.

„Кад се помену *Конан* и *Хиборија*, ту нема места лакованом латексу, утегнутим негованим мишићима и негованим легим главама, без обзира на пол. То је домаштана епоха у којој влада закон јачег, а то значи да је мач ваша лична карта и једини прави пријатељ кога имате. Зној, крв, ожилци, напукле кости и опстанак. Одреднице тестостерона, стабилног, али изразито опасног мужајака јасне су на свим језицима, то су древни архетипови, стасавали на извору човечанства. Милосрдни заштитник, насилан и бруталан, али и довољно присебан, прави вођа“, објашњава Субић у једном интервјуу зашто се његов *Конан* разликује.

Освалд Коблпот је нико и ништа, небитан човек који служи пиће у клубу мафијашког боса и сваког дана трпи увреду и ударце. Но, сусрет са *Бетменом* промениће му живот и Коблпот ће се убрзо наћи на трону криминалног подземља Готама, познатији као *Пингвин*. Најкраће, то је садржај новог албума *Пингвин: Небитан човеку* коме фантастичан Субићев цртеж заслужено долази до изражаја у пуном сјају. Што су поштованоци његовог рада већ имали прилику да *испробају* у *Загонетачу: Година прва*, дакле кошмарни цртеж у кошмарном свету, који стилски и занатски шета од експресионизма, преко иновативних захвата, до поигравања са цртачким техникама. ■

ПРИЧА О ФИЛМУ „ПРИЧА О СУБИ“

Краљ илузије

Пише: Владимир Бајић

За Субу сам први пут чуо као дечак, читајући и миришући омот касете „Пар година за нас“ док је трака производила звукове тог ванвременског албума *Екатарине велике*, објављеног 1989. године. На омоту, једно име, било је потписано два пута: Суба! Учествовао је на продукцији албума и свирао „справе“. У дечаштву, бавећи се примитивним интернетом оног времена, како је у документарцу Јања назвао радио, сазнао сам да су два имена односно псеудонима постали надимци и симболи наше нове естетике звука. Продуцент, музичар и композитор Суба, био је и Rex Illusive, а у личној карти и пасошу којим је обишао свет мисионарски ширећи музику, писало је Митар Суботић. Символичне 33 године касније, Немања Миленковић директор фондације „Нови Сад Европска престоница културе 2022“ предложио ми је да направим документарни филм о Суби. Предлог је брзо постао филм „Прича о Суби“.

Снимајући га и пишући сценарио, живот је монтирао невероватности које су постале стварности у етру. Учесници филма поделили су са мном а ја са свима, како је Суба од немогућег правио могуће и често је волео да ствари не буду конвенционалне, него што даље од нормалног. Његов најбољи пријатељ а наш најзначајнији стрип цртач Зоран Јањатов, испричао је да су се упознали тако што га је Суба питао када му је рођендан. Јања је рекао 23. јун 1961. а Суба, са радошћу констатујући да су вршњаци, па још рођени истог датума, одмах је пружио руку вечног пријатељства. И тако су одмах постали најбољи пријатељи.

Бразилци, житељи земље у којој постоји институт „Суба“, па и становници разних меридијана, рекли су да је Суба имао ту моћ да ако одлучи, може да постане твој најбољи пријатељ! Нисам ни знао док Јања није поменуо да је мислио да ће Суба завршити у центру свемира у Њујорку, да му је каријера у Бразилу само једна од степеница, а мене је посебно отворило када сам слушао Јању да је Суба „Бразилцима мета програмирао мозгове“, усмеривши их на посебне прозоре и поља, док је истоверено могао да загледа и центром свемира.

Управо тамо, Субин пријатељ а наш бубњар Фирчи, довео га је у његов њујоршки

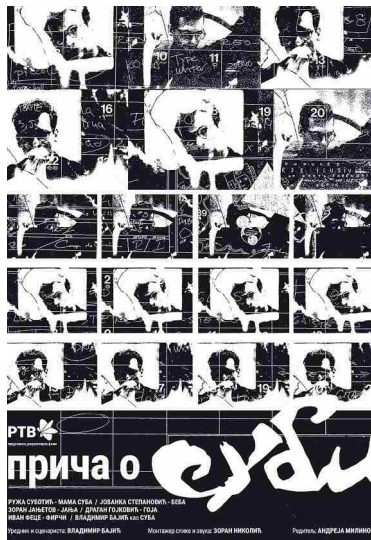
клуб, у град о ком у филму слушамо као о „најуспешнијем експерименту човечанства“! *Менхетнајтовци*, каже Фирчи, посебна раса настала мешањем људи који говоре 175 језика! То је New York, све што постоји на свету тамо је. И у том смислу људе мало шта може изненадити. Међутим, Субин наступ са његовим пратећим музичарима Бразилцима, без даха је оставио Стена Винсента, менаџера Џона Ленона који „има“ 40 топ 10 хитова, па Џонатана Мувера, чувеног бубњара Арете Френклин, и још сијасет људи, моћних Американца из ешалона најозбиљне више продукције.

Када сам почео рад на „Причи о Суби“, мислио сам улазим у посао спреман, познавајући добро његов ауторски рад. Судећи по успеху филма и јесем, међутим после оних прича које нисам знао и које сам радећи на филму чуо први пут, нисам сам, смејао се и

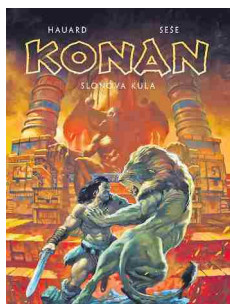
чудио сузе. Фирчи је рекао да је „Tower Records“ огромна продавница музике у NY која је имала на оба угла улице 40 метара дуг излог, редовно била излепљена плакатима на којима су рекламирана нова издања. Када је Суба погинуо, први и једини пут у историји тог великог музичког брэнда, дужином свих излога били су залепљени плакати албума „Сао Пауло Конфешнс“.

Од Фирчија сам сазнао како сами Бразилци знају и уживају у томе што их је Суба све „окренуо“ наглавачке, славе га, укорењен им је у свим поре-

ма друштва где култура, традиција и уметност то дозвољавају. Институт „Суба“ постоји у Бразилу, поменуо сам то већ једном, али написаћу и други пут. „Сао Пауло Конфешнс“, који се и дан данас масовно свира и слуша по Њујорку и целом свету, када је изашао, одмах је постао инстант класик и свуда је присутан свакодневно, као „Авалон“ бенда *Рокси мјузик*, по речима Фирчија. Ипак, највише сам сазнао о Суби захваљујући богатој архивској грађи коју ми је уступио његова мајка Ружа. Она у филму, као и Гоја, па и музичка уредница Беба, која је маестрално одглумила не изговоривши ни реч, даје и дају посебан дух и дах анђела. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Конан: Слонова кула
Роберт Е. Хауард
Валентен Сеше
Чаробна књига

Роберт Е. Хауард (1906-1936), чувени амерички писац палп фикције, креирао је лик Конана Варварина у раним тридесетим годинама прошлог века, за потребе часописа „Увртне приче“. Конан, намргођени мишићави ратник из Симерије, од тада је наставио своје бесконачне авантуре кроз различите медије, преко приповетки и романа, до стрипова и филма (од којих је свакако најпознатији Милијусев „Конан“ из 1982, са Шварценегером у главној улози), па коначно и посебних луксузних издања попут ове „Слонове куле“ коју је раскошно (и врло „олдскул“) илустровао француски уметник Валентен Сеше.

Конан је у своје време покренуо читав нови поцанр „мача и магије“, ком свакако могу да захвале многи каснији писци фантазије, који су се на њега ослањали, и потом настављали у све различитијим правцима, стварајући своје митопеје. „Слонова кула“ је још једна класична авантура овакве врсте која прати ћуљивог Симеријанца који се намерио да украде драгуљ из куле која припада мрачном чаробњаку. Све оно на шта смо навикли у оваквим палп заплетима „мача и магије“, била то епизода на брзину осмишљене „Dungeons and Dragons“ сесије са пријатељима, или какво поглавље

Реч критике

заборављене серије, ту је: на брзину склована пријатељства, лавиринти чудног врта који окружује тајанствену кулу, мачеви натопљени крвљу и мишићи који се напињу у ноћи, мрачна магија и исто тако мрачне гостионице, и обећање апсолутне авантуре која се никад не завршава.

Сешееве илустрације још више наглашавају аспекте бруталног и живописног света у ком су све боје и укуси мало појачани преко нормалне скале – на раскошној дуплерици златни орнаменти чудне куле светlucaју под јасном месечином, изливци плаве и зелене у ноћи смењују се са сценама акција којима доминира експлозивна црвена и црна, у којима илустратор не бежи од пластичности крвавих призора. Такав је, коначно и сав Конанов свет, у сменама бруталности и заводљиве магије која обећава неку нову стварност (коначно, и обрт ове конкретне епизоде управо открива бескрај светова који се могу истраживати), па је и ова књига, ако не претераних уметничких амбиција што се тиче текста, управо онаква каква жанровски треба да буде – савршено краће штиво за опуштено послеподне у којем можемо сањати о вечним авантурама.

Настаја Писарева

Цитат

„Све је чудно у овом врту“, реке Таурис. „Лавови нападају у тишини – као и друга смртоносна створења. Но, ходи – ово убијање није дигло много буке, али војници су можда чули, ако већ ниси уснули или пијани. Та звер је била у неком другом делу врта, па је избегла смрт од цветова, али свакако их нема више. Морам се узверати уз ово уже – а ја не морам да питам једног Симеријанца може ли он то.“
„Ако издржи моју тежину“, прогунђа Конан док је брисао мач о траву.